

Grafiniai romanai

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Grafinis romanas. Kai komiksai spaudžia ašarą

Nuo XX a. devintojo dešimtmečio vidurio (1986 metų) pasaulyje diskutuojama apie komiksų ir grafinių romanų skirtumus bei panašumus. Lietuvoje pirmiausiai kyla klausimas: ar daugelis vaikystėje esame skaitę komiksų. Prisiminę „Genyje“ karaliavusį Vitalijaus Suchockio Paršiuką Čiuką, galėtume atsakyti teigiamai. Supratę, kad, išskyrus šiuos komiksus, daugiau beveik nieko neturėjome, atsakytume neigiamai. Tik vienas kitas esame girdėję apie tarpukariu kūrusį komiksų pradininką Joną Martinaitį. Todėl kalbėti apie grafinį romaną – kitaip pieštinį pasakojimą, vaizdų romaną, komiksų knygą (apibrėžimas, ypač lietuviškas, dar neišgrynintas) – kaip iš komikso užgimusį ir išsirutuliojusį žanrą gan sudėtinga.

Grafinio romano atsiradimas ir populiarėjimas Lietuvoje. Verstiniai ir originalūs kūriniai

Komiksų gimtinė – Jungtinės Amerikos Valstijos. Čia pradėta vartoti ir šią sąvoką. Komiksų pradininku laikomas Niujorko dailininkas Richardas F. Outcaultas. Jis piešiniuose įvedė naujovę – burbulus su užrašytomis personažų replikomis, pastabomis, šūksniais. Čia atsirado ir komiškoji eilutė (*comic strip*) – trumpas, eilutė ar stulpeliu išdėstytų kelių piešinėlių pasakojimas. Lietuvoje grafinis romanas randasi tarsi apytuštėje erdvėje, tad mūsų kūrėjai stebi užsienio tendencijas bei kryptis ir nevengia perimti naujausio tradicinių knygų iliustravimo.

Vieni pirmųjų grafinių romanų – Franko Millerio „Batman: the dark knight returns“ (1986) ir Dave'o Gibbonso „Watchmen“ (1986) jau tapę klasika, bet lietuviškai neišleisti. Tačiau 2011 metais mūsų šalyje pasirodė Marhane Satrapi „Persepolis“ (originalas 2000 m.), o 2012 metais – Arto Spiegelmano „Maus“ (originalas 1980 m.), tad durys į tarptautinį grafinių romanų pasaulį pravertos ir neskaitantiems originalo kalba. Pagaliau grafinis romanas tapo prieinamas platesnei auditorijai, atsirado galimybė kalbėti apie jį kaip apie kultūros reiškinį, diskutuoti apie jo specifiką ir vertę. Apie (ne) galimybę atsirasti lietuviškam grafiniam romanui diskutuojama mūsų kultūrinėje spaudoje. Tikėtina, tai tapo postūmiu ir padrąšinimu imtis grafinių romanų lietuvių kūrėjams.

Pirmieji tokie kūriniai (10, 17) Lietuvoje pasirodė 2014–2015 metais, ir nuo tol grafinis romanas vystėsi itin sparčiai – nepraėjo nė dešimtmetis, ir turime nemažai tiek verstinių, tiek originalių šio žanro kūrinių.

Forma ir stilistika

Grafiniai romanai ir komiksai panašūs tuo, kad istorija pasakojama labiau vaizdais, o ne žodžiais (arba jų santykis apylygis), o romanai maketuojami panašiai, kaip komiksai – naudojami teksto burbulai, komiškoji eilutė. Tačiau komiksai dažniausiai spausdinami ant pigaus, prastesnės kokybės popieriaus, jų apimtis nebūna didesnė nei 22 puslapiai. Paprastai tai būna tęstiniai, serialiniai leidiniai. Komiksai platinami

specializuotose parduotuvėse ir nekaupiami bibliotekose. Grafiniai romanai yra ilgesni už komiksus, skiriasi ir struktūra, temomis, iliustracijų stilistika. Tokie kūriniai paprastai leidžiami kieto įrišimo, kokybiškos spaudos knygomis, tačiau anaip tol negalėtume teigti, kad tai tiesiog brangesnės spaudos komiksai.

Grafinių romanų piešiniai gali būti paprasti, labai artimi komiksams (14, 15, 16), tačiau siužetas sudėtingas – kelios linijos, nemažai skyrių (18), pasakojama vienu istorija arba jungiamos kelios (14, 19). Kartais naudojami grafinio romano arba komikso elementai kaip intarpai, pagyvinančios detalės (20). Tokių knygų iliustracijos ir tekstas nebūtinai skaitomi iš kairės į dešinę – autorius gali pasiūlyti ir kitokį, sudėtingesnį būdą, tad skaitytojui reikia labiau susikaupti arba skaityti, peržiūrėti knygą keletą kartų.

Dažniausiai tai savarankiški kūriniai, bet pasitaiko, kad grafinis romanas sukuriamas pagal jau egzistuojantį kūrinį (13 ir 14).

Lietuvoje grafiniai romanai kuriami mažiau nei dešimtmetį, bet jau akivaizdi jų stilistinė įvairovė: nuo juodai ir baltai pieštų paveikslėlių, nedaug nutolusių nuo komiksų (2, 14, 17, 18), iliustravimo keliomis grynomis spalvomis (3, 4, 11, 16) iki knygų, kai komikso elementai derinami su labai sudėtinga koliažo technika (5, 8). Ir ta pati tema, pavyzdžiui, tremtis, gali būti vaizduojama skirtingomis priemonėmis – abstraktesni, piešimą spalvotais pieštukais ant toninio popieriaus primenantys piešiniai (12) arba gan realistiškos akvarelės (13).

Grafiniame romane galimi ir iliustruoti intarpai be teksto, kuriuos drąsiai galime vadinti tyliosiomis knygomis (*silent books*; 5, 8, 12, 18). Jose, be abejonės, naratyvas kuriamas tik vaizdo priemonėmis. Šios knygos išskirtinės tuo, kad pačiam skaitytojui lieka daug erdvės kurti ir interpretuoti pasakojimą.

Įsitvirtinimas knygų rinkoje bei pripažinimas

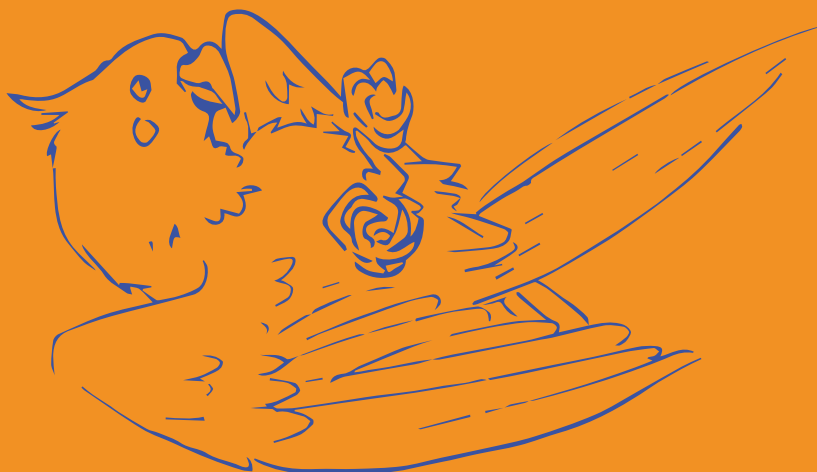
Grafiniai romanai pamažu įsitvirtina kultūrinėje erdvėje – jų užsako bibliotekos (nors galėtų tai daryti aktyviau), knygynuose jiems formuojamos atskiros lentynos. Lietuvoje grafinių romanų leidžia tradicinės leidyklos (tiek didžiosios, tiek mažesnės), o sklaidos imasi ir specializuotos meno ar istorijos institucijos: Lietuvos nacionalinis muziejus (9), Dailininkų sąjungos leidykla „Artseria“ (8). Grafinis romanas, atsispyręs nuo pramoginės literatūros, yra traktuojamas kaip priemonė skleisti žinias apie meną, kultūrą, atlieka edukacinę funkciją.

Yra šių knygų, pelniusių pripažinimą – Pulitzerio premiją (1), Lietuvoje sukurti grafiniai romanai – *Deucher Jungendliteraturpreis*, Menišiausios knygos, Metų knygos apdovanojimus (12), Gražiausios 2019 metų knygos vaikams diplomą teminėje grupėje, 2020 m. Bolonijos vaikų knygų mugės iliustruotojų parodos diplomą (15).

Adresatas

Lietuvoje grafiniam romanui dar reikia rasti adresatą – dėl „vaikiškų“ piešinių, komikso stilstikos tokios knygos dedamas į pradinukų lektūros lentynas, nors pagal temą, problematiką, stilių ir kitus požymius tikrai galėtų būti aktualios ar paveikios tiek paaugliams, tiek suaugusiesiems (12). Kartais autoriai ar leidėjai, norėdami pabrėžti temos rimtumą, sudėtingumą (o ne vulgarumą ar galbūt erotines detales), prideda priedašą „grafinis romanas (arba komiksas) suaugusiesiems“, tačiau tokias knygas drąsiai galėtume priskirti ir paauglių lektūrai – jose pasakojamos asmenybės raidos istorijos (2, 5, 7, 9, 16) galėtų būti įdomios bręstantiems, savo vietos pasaulyje ieškantiems paaugliams.

POKŠT

Naujas būdas kalbėti apie sudėtingus dalykus

Užsienyje pripažįstama, kad grafinis romanas yra puikus būdas vaikams, paaugliams kalbėti apie sudėtingus dalykus: rasizmą, klimato kaitą, socialinę atskirtį, Holokaustą, emigraciją. Tokios temos, pateikiamos tradicinėse tekstinėse knygose, galbūt ne visada pasiektų ne itin prie knygų linkusį jaunąjį skaitytoją. Tad kūrėjai, suprasdami, kad išeina karta, išgyvenusi tremtį, Holokaustą, ieško netradicinių būdų pasiekti jaunesnius skaitytojus, tiesiogiai nemačiusius kai kurių tragiškų istorinių įvykių. Jaunesni skaitytojai, ypač tie, kurie sunkiau skaito didelės apimties tradicines knygas, prasčiau sutelkia dėmesį. Be to, atsiranda tendencija tragiškus įvykius perteikti ironiškai. Iš pirmo žvilgsnio paprasta komikso stilistika padeda kalbėti ir kitomis sunkiomis temomis – apie mirtį, nevilgtį, skausmą, baimę (8, 11, 12). Skirtingai nei komiksų kūrėjams, grafinių romanų autoriams rūpi veikėjo psichologinė raida (7, 8, 11, 16, 17). Nevengiama ir socialinio visuomenės pjūvio (17, 18).

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas. Lietuviški grafiniai romanai čia sugrupuoti pagal tematiką – į pasakojančius apie vieną ar kelias istorines asmenybes ir apimančius platesnį epochos vaizdą. Toks skirstymas sąlygiškas – istorinių veikėjų negalima eliminuoti iš jų epochos ir istorinio konteksto (karų, visuomenės virsmo ir kt.). Vizualioji grafinio romano dalis labai padeda atskleisti laikmečio dvasią – grafiniai romanai gali būti papildomi istorinėmis nuotraukomis (5, 8), perpieštomis interjerų, aprangos, architektūros detalėmis (2, 7, 8, 15, 16, 18). Tai vertinga papildoma informacija, o tradicinių tekstinių knygų skaitytojai ją turėtų susirasti patys, tad vargu ar tai darytų.

Grafiniuose romanuose stiprus ne tik istorinis kontekstas – ir patriotizmas, kurio dažnai vengiama ar baiminamasi, čia atsiveria labai įdomiais aspektais, pavyzdžiui, pasakojant apie istorines asmenybes (nuo ikoninių S. Dariaus ir S. Girėno iki tikrai retai literatūroje, net pažintinėje, sutinkamų J. Šliūpo, A. J. Greimo, V. Grybo arba arkivyskupo T. Matulionio; iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad pasakojimui apie T. Matulionio asmenybę apskritai nedera komikso stilistika (7-11). Patriotizmas jaučiamas ir knygose, pasakojančiose Lietuvos istoriją platesniu aspektu (14, 15, 19).

Grafiniai romanai nėra vien pramoginė, atsipalaidavimui skirta literatūra. Šioms knygoms, esančioms tarp tradicinių knygų ir filmų, animacijos, būdinga ypatinga žodžio ir vaizdo dermė, jos įtaigiai kalba sudėtingomis temomis, tad skaitytojų nepalieka abejingų. Ir vadinamoji komiškoji eilutė yra ne tik būdas perteikti veiksmą, judesį, bet ir galimybė parodyti sielos, jausmų, vidinio pasaulio kismą.

Rekomenduojamos knygos

Užsienio grafiniai romanai, išleisti lietuviškai

1. Spiegelman, Art. *Maus: išgyvenusiojo pasakojimas*
2. Satrapi, Marhane. *Persepolis*
3. Harari, Yuval Noah. *Sapiens: glausta žmonijos istorija*
4. Harari, Yuval Noah. *Sapiens: žmonijos gimimas*
5. Krug, Nora. *Heimat: vokietė apmąsto istoriją ir kilmę*
6. Craft, Jerry. *Naujokas*

Asmenybės

7. Anušauskaitė, Miglė. *Dr. Kvadratas. Greimas ir jo semiotika*
8. Grybaitė, Rasa; Itagaki, Lina. *Grybo auksas*
9. Anušauskaitė, Miglė. *Kas išsigando Šliūpo?*
10. Anušauskaitė, Miglė; Jord, Gerda. *10 litų. Grafinė novelė apie Darių ir Girėną*
11. Kvašytė, Ona. *Teofilius: [komiksas vaikams apie arkivyskupo T. Matulionio gyvenimą]*

Epochos ir istorijos

12. Vilė, Jurga; Itagaki, Lina. *Sibiro haiku*
13. Sepetys, Ruta. *Tarp pilkų debesų: [grafinis romanas]*
14. Žilinskas, Justinas; Jankūnas, Povilas Vincentas. *Atgal į Vilnių! [grafinis miesto metraštis pagal knygą „Mano Vilnius mano“]*
15. Kostinienė, Nelė; Itagaki, Lina; Mikailienė, Živilė. *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai*
16. Magicdust, Akvilė. *Bitės. Išskirtinės merginų roko grupės istorija*
17. Jord, Gerda. *Gertrūda: grafinis Y kartos dienoraštis*
18. Jord, Gerda. *Daugiabutis*
19. Vaicenavičienė, Monika; Ulytė, Agnė. *Gatvių susitikimai. O kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?*

Knygos su grafinio romano elementais

20. Alexie, Sherman. *Absoliučiai tikras pusės etato indėno dienoraštis*

Norintiems sužinoti daugiau apie komiksus ir grafinį romaną

21. McCloud, Scott. *Kas yra komiksai? Istorija, struktūra, poveikis*

Medžiagą parengė

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyriaus specialistai

Redagavo KRD Leidybos skyrius

